

A MAGYAR KIRÁLYOK VÁROSÁNAK EMLÉKEZETE
A SZLÁV IRODALMAKBAN,
NYELVEKBEN ÉS KULTÚRÁKBAN

Szerkesztette
Lukács István

ELTE BTK
Szláv Filológiai Tanszék
Budapest, 2021

A KÖNYV LÉTREJÖTTÉT AZ ALÁBBI INTÉZMÉNYEK
TÁMOGATTÁK

Szent István Hitoktatási és Művelődési Ház, Székesfehérvár
Székesfehérvári Egyházmegye
Székesfehérvári Horvát Nemzetiségi Önkormányzat
NKA Ismeretterjesztési és Környezetkultúra Kollégiuma
Zuglói Szlovákok Önkormányzata, Budapest
Terézvárosi Szlovák Önkormányzat

Szakmai lektorok
Lebovics Viktóra
Pátrovics Péter

Tördelés
Janiec-Nyitrai Agnieszka

© Szerzők, szerkesztő

Kiadja az ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszéke
Felelős kiadó a Szláv Filológiai Tanszék vezetője
Sorozatszerkesztő Lukács István
A borítót tervezte Selleyi Tamás Ottó
Nyomdai kivitelezés Robinco Kft.
ISSN 1789-3976
ISBN 978-963-489-387-5

TARTALOM

LUKÁCS ISTVÁN: Előszó	7
Császári Éva: Ján Kollár és a cseh népnév etimológiája	9
DUDÁS ELŐD: Székesfehérvár és más magyar helynevek egy kaj-horvát krónikában	19
DUDÁS MÁRIA: A nő ábrázolása a magyar és bolgár nyelvben a frazeológiai kifejezések tükrében	31
FEDOSZOV OLEG: Hányféle hangszíne van az embernek? Karel Poláček <i>Bylo nás pět / Őten voltunk cimborák</i> c. regénye margójára ..	45
ISTVÁN ANNA: Ján Kollár első útirajzának magyar vonatkozásai	55
JAKOVljević DRAGAN: Székesfehérvár jelentősége a szerb kultúrában	67
KISS SZEMÁN RÓBERT: A magyar, szlovák, szlovén és horvát vidék és város térpoétikai megjelenítése Kollár <i>Útirajzában</i>	81
LUKÁCS ISTVÁN: A vasút heterotópiája Prešerennél és Petőfinél	97
LUKÁCSNÉ BAJZEK MÁRIA: A szó elszáll, az írás megmarad. A Magyar-szlovén internetes nagyszótárról	109
MANN JOLÁN: Koronázó városok: Székesfehérvár és Tengerfehérvár. Miroslav Krleža magyar témáinak adriai fejezete	133
MENYHÁRT KRISZTINA: A bolgárkertészek családi és nemzeti szerkezete a 20. század első felében	143

PAVIČIĆ MLADEN: Ferdo Godina <i>Bele tulpike</i> című regényéről	159
RÁGYANSZKI GYÖRGY: „Ő egyáltalában nem szláv hajlamból beszélt tótul”. A Mezőtúr-Szarvas vasútvonal átadása szociolingvisztikai kontextusban	173
URKOM ALEKSANDER: Történelmi események jelölése a lexikográfiában. Székesfehérvár mint történelmi események forrása a magyar-szerb lexikográfiában	185
VIG ISTVÁN: Nem minden fehér, ami annak látszik. Megjegyzések néhány magyar és horvát helynév értelmezéséhez	197
ZSILÁK MÁRIA: Csák Máté alakja, konfliktusos viszonya Károly Róberthez és helye a szlovák nemzeti mítoszokban	209

FERDO GODINA BELE TULPIKE CÍMŰ REGÉNYÉRŐL

Mladen Pavičić

Abstract: The article deals with the first Slovenian novel published after the Second World War, *Bele tulpike* (White water rose). The novel continues the tradition of social realism, although it also noticeably deviates from it. Since a large part of the novel takes place in the Hungarian-Slovenian interethnic area, it is surprising that the relations between the nations is rarely presented. More attention is devoted to the complex relationship between Catholics and Jews. The article also compares the first and second editions of the novel and notices a number of changes in favor of its quality.

Keywords: Slovenian novel, social realism, Hungarian-Slovenian interethnic relations, Catholic-Jewish relations

Ferdo Godina *Fehér tavirózsák* című regénye egy fiatal katolikus pap, Arpad¹ Zrim útját mutatja be lelkipásztori indulásától kezdve a szülőházában bekövetkező szomorú végkifejletig. A regény elején egy rövid, nem egészen háromoldalas fejezetben ismerjük meg egy kis, Isten háta mögötti falucska, Suhe Gore fiatal káplánjaként, aki a síkságra szeretne költözni, hogy közelebb lehessen édesanyjához. A következő fejezet elején már nagy öröme évek óta Lendván él, a kis falura pedig már csak rémálomként emlékezik. Elégedetten él édesanyja közelében, és örömmel tölti el gyerekkori barátai, a fiatal bíró és feleségének barátsága. Barátságukat nem nézi jó szemmel felettese, az esperes, akinek ellenszenvé fokozódik, amikor a fiatalokhoz csatlakozik a zsidó kereskedő feleségével és leányával, akibe a fiatal káplán idővel beleszeret. Kezdetben plátói szerelmük fordulatot vesz, és a lány teherbe esik. Az esperes gondoskodik róla, hogy Arpadot áthelyezzék a közeli Turniščébe, és édesanyja a lehető legrosszabb híreket hallja róla. A fiatal zsidó lányt a szülei abortuszra kényszerítik, Arpad kétségbeesésében az alkoholhoz menekül, édesanyja pedig plébánosa nyomására kérvényezi a püspöknél fia

¹ A neve a könyvben következetesen ékezet nélkül jelenik meg.

kizárását az egyházi szolgálatból. Arpad hazatérése után az anya agyvérzést kap, és mozdulatlanul fekszik haláláig. Anyja halála után Arpad sem él sokáig. Halálára az első kiadásban csak következtethetünk, a további kiadásokban azonban egyértelmű, hogy öngyilkos lesz.

A regényben tehát szó van szülők és gyermekek toxikus viszonyáról, manipulációról és intrikákról, papi cölibátusról, nemzetiségi és vallási eredetű társadalmi feszültségről, a tőke erejéről és a valóságtól való menekülésről, az első kiadást kivéve pedig az öngyilkosságról is. Mivel e témák sajnos még ma is aktuálisak, aktuális marad a regény is, amiről nemcsak a hat kiadás tanúsodik, ami a nagyon szűk szlovén piacon igen ritka, hanem az a tény is, hogy éppen napjainkban forgatják a regény alapján készülő játékfilmet.²

A magyar olvasó számára a mű azért is érdekes lehet, mert helyszíne (a maribori püspöknél tett két látogatást kivéve, amelyek közül az elsőről csak utólag értesülünk röviden) a két világháború közötti Muravidék, amely nem sokkal azelőtt a Magyar Királysághoz tartozott.

A szlovén irodalom fejlődése szempontjából a *Fehér tavirózsák* különösen érdekes mű, mert ez volt az első, a második világháború után kiadott szlovén regény. A magyar olvasó, aki jól tudja, hogy Jugoszláviában a kommunista párt, amely a háború alatt a győztes hadsereget vezette, a háború után az ország élére került, az első háború utáni regénytől valószínűleg inkább a hősies antifasiszta harc dicséretét és/vagy az új rendszer magasztalását és a régi kritizálását várná, ezért számára Godina regénye minden bizonnyal váratlan meglepetésként szolgál.

Vajon a szlovén irodalom a háborút követő első években valóban ilyen korlátok közé volt szorítva? Silvija Borovnik megállapítja, hogy

„[...] bár az 1950 előtti években az irodalomra erős nyomás nehezedett a hatalom részéről olyan irányelvek formájában, hogy az irodalomnak az életet kell tükröznie, különösen a szocialista munkásember hétköznapijait, segítenie kell a háborúban lerombolt ország újjáépítését, valamint a Szovjetunió szocialista realizmusnak nevezett irodalompolitikai modelljét kell követnie, mégis előfordult, hogy

² Az információt az Arsmedia filmgyártó cég honlapján találtam (<http://arsmedia.xhosting.si/v-produkciji/bele-tulpike>). (Utolsó letöltés: 2020.06.21.)

a leginkább rendszerhű írók műveiben is megfigyelhetjük az elfordulást a nagy társadalmi témáktól a később erőre kapó intimizmus felé vezető szűk ösvény irányába [...]” (BOROVNIK 2001: 149)

Janko Kos szerint is ebben az időszakban

„erőteljes igény mutatkozott a szocialista realizmus létrejöttére a szlovén irodalomban. Úgy képzelték, hogy ennek a háború előtti szociális realizmusból kell kinőnie oly módon, hogy abban nagy hangsúlyt kap a szocialista eszmeiség, a kritikus hang pedig háttérbe szorul [...]. Ám a szocialista realizmus követelménye elsősorban elv maradt, az irodalom maga csak részben vette figyelembe.” (KOS 2010: 351–352)

Silvija Borovnik szerint

„a két világháború között megjelent irodalmi irányzatok [...] közvetlenül a háború után is megtartották erős befolyásukat. Közülük a legerőteljesebb a szociális realizmus, amelyet állandó témái – a munkás- és parasztlelet bemutatása, a falu és az aktuális társadalmi folyamatok szocializálása – és az olvasók legszélesebb köréhez eljutó realista hagyományokhoz való hűség miatt még sokáig az ötvenes években támogatott a politika is [...]” (BOROVNIK 2001: 147–148)

Az ideológiai követelményeknek a legjobban az éppen véget ért háborúról szóló művek feleltek meg. E témát részleteiben kutató Franče Bernik megállapította, hogy

„a háborús tematikájú *ideológiailag sematikus próza* elsőrendű ismérve [...] a karakterek szélsőséges polarizációja. Az elbeszélő csak pozitív és negatív hősöket formál, az egyes személyek értékelésénél nem vagy csak kivételesen ismer köztes fokozatokat. [...] Még az erotikus érzést is alárendeli magasabb céloknak, a nemek közötti szerelem személytelen, gyakran leértékelődött. [...] Stílusában észrevehető a realizmtikus kifejezőmód az elbeszélő mű minden szintjén, az elbeszélő helyzete didaktikus, az elbeszélésnek tanulsága van.” (BERNIK 1987: 308)

Mivel a második világháború előtti szlovén irodalom hatással volt a háború utánira, vessünk kissé közelebbi pillantást a két háború közötti időszakra. Az első világháború végét jelző 1918-as év a szlovén irodalomban is határkövet jelöl, hiszen a szlovén irodalmárok (pl. KOS 2010, ZADRAVEC 1999, LUKÁCS–PAVIČIĆ 2006) általában egyetértenek abban, hogy ekkor ért véget a szlovén irodalom fejlődése szempontjából kivételesen fontos korszak, a „szlovén

moderna”, a klasszikus modernség korszaka, amelynek jellemzője, hogy „keverednek benne a romantikus szubjektívizmus, dekadencia, impresszionizmus, szimbolizmus, népköltészeti elemek, később az expresszionizmus.” (LUKÁCS–PAVIČIĆ 2006). Ezt követően egy új korszak vette kezdetét. E korszak elnevezéséhez egyes irodalomtörténészek irodalmon kívüli, történelmi terminológiát hívnak segítségül, mások a korszak fő irányzatainak nevét használják. Példának álljon itt az utóbbi években legtöbbször használt két irodalomtörténeti munka, a többszerzős, Jože Pogačnik által szerkesztett *Slovenska književnost*, valamint Janko Kos *Pregled slovenskoga slovstva* című műve. A középiskolásoknak szánt *Pregled* ide vonatkozó fejezetének címe *Književnost med vojnama*, azaz „Két háború közötti irodalom” (KOS 2010: 275), az igényesebb olvasóközönséget megcélzó *Slovenska književnost* e korszakról szóló fejezetcíme *Ekspressionizem in socialni realizem*. (ZADRAVEC 1999: 147). Janko Kos a két világháború közötti fejezetet két alfejezetre osztja: az elsőben az expresszionizmus dominál, a másodikban pedig „lényeges elem a társadalmi realizmus elterjedése és dominanciája az expresszionizmussal és a többi irányzattal szemben” (KOS 2010: 279), vagyis nézőpontja lényegében nem különbözik Zadravecétól. A két korszak közötti határt az 1930-as évben jelöli meg. Franc Zadravec, a *Slovenska književnost* második részének szerzője, aki a 19. század végétől a második világháború végéig terjedő időszakot tárgyalja, itt nem állít ilyen éles határt, egy korábbi művében pedig azt írja, hogy a húszas és harmincas évek fordulóján az írók „az expresszionista kirándulásból visszatértek a valósághoz” (ZADRAVEC 1987: 13). Figyelemre méltó, hogy Kos egy későbbi írásában (a *Pregled* első kiadása 1974-ben jelent meg, a továbbiak pedig az olyan alapvető kérdéseket, mint a periodizáció, érintetlenül hagyták) egy másfajta periodizáció lehetőségét veti fel: a társadalmi realizmus korszakát 1930–1950 közé teszi. Véleménye szerint az irodalom ebben az időszakban sokkal homogénebb volt, mint az expresszionizmus idején (amikor az magába olvasztotta és megtartotta előző irányzatok nyomait; az expresszionistákhoz sorolt szerzők művei között azonban jelentős különbségeket találunk), ebben kivételt képez a háborút követő öt év, amikor a szocialista realizmus bontogatta szárnyait. (KOS 1991: 143)

Miben jelölhetjük meg tehát a szlovén társadalmi realizmus főbb jellemzőit?

„Bizonyos értelemben folytatása volt a 19. századi realizmusnak, ugyanakkor érezni rajta a modern és az expresszionizmus tapasztalatát. Alkotásmódja előterében a való élet megmutatása áll, hangsúlyos szerephez jut az egyén életének társadalmi aspektusa, elsősorban a kisemberek (szegényparasztok és munkások) sorsa, a polgári élet képei csak ritkán jelennek meg, akkor is éles kritikai fényben. A baloldali beállítottságú szerzők az olvasók társadalmi tudatosságára kívántak hatni, és bizonyos mértékig befolyásolni őket, ám mindez sokkal kevésbé volt tendenciózus, mint például a szocialista realizmus szovjet szerzőinél. A szlovén irodalomtörténet, némi terminológiai tanácsstalanság után társadalmi realizmusnak keresztelte el ezt az irodalmat. Elsősorban az elbeszélő prózára jellemző, legjellegzetesebb formája a családi és közösségi életet terjedelmes leírásokban ábrázoló regény, amely az egyén sorsát társadalmi, osztály- és nemzeti meghatározottságában mutatja be.” (LUKÁCS-PAVIČIĆ 2006)

Hozzá lehet tenni, hogy fontos szempont itt a regionalizmus is – az irányzat legfontosabb képviselői a szlovén területek határvidékéről származtak, műveik pedig szlovén környezetben játszódnak, olyan vidékeken, amelyek azelőtt nem szerepeltek irodalmi műben.

A harmincas években egyébként olyan irodalmi művek is születtek, amelyek nem sorolhatók a társadalmi realizmus körébe. Itt elsősorban a katolikus írókat kell megemlíteni, akik közül kiemelkedik a költő, író és esszéista Edvard Kocbek. Őket általában az új tárgyiasság (Neue Sachlichkeit) irányához szokták sorolni. Ez az irányzat Németországban alakult ki az azonos nevű képzőművészeti törekvésekkel párhuzamosan, célja az „expresszionista utópikus és absztrakt etikai eszméktől való elmozdulás [...] az objektív valóság és annak társadalmi, gazdasági kérdéseinek józan bemutatása irányába [...]”. (KOS 2010: 277) Az új tárgyiasság szlovén képviselői, akik előtte expresszionista műveket alkottak, elhagyták az expresszionista pátoszt és az elvont etikai jelszavakat, és az ember és a körülötte lévő világ és ezek pszichológiai vetületének tárgyiasítása felé fordultak. (KOS 2010:208) Az olvasók körében népszerűségnek örvendtek a katolikus népi írók művei, akik idealizálták a paraszti életet, közöttük a legjelentősebb Fran Saleški Finžgar. (ZADRAVEC 1999: 165) Természetesen abban az időben számos olyan író is alkotott, akiknek munkássága nem sorolható egyetlen irányzathoz sem.

Érvényes ez pl. Vladimir Bartolra, akinek a művei jóval később, a nyolcvanas években találtak visszhangra, *Alamut* című regényét, amely olvasható magyarul is, az utóbbi években világszerte úgy olvassák, mint egy öngyilkos merénylők modern terrorizmusáról szóló alkotást. Az elmúlt évtizedek egyik legrangosabb írója Vitomil Zupan pedig a harmincas években írott modernista prózáját csak harminc évvel később jelentette meg, amikor Szlovéniában aktuálissá váltak az ilyen írások.

Térjünk vissza Godina regényéhez és a társadalmi realizmus-hoz. A *Fehér tavirózsa* című regényt mindenképpen ide lehet sorolni a regionalizmus szempontjából, hiszen már volt szó arról, hogy a Dolnja Bistrica (Alsóbeszterce) nevű faluban született író a Mura-vidékre helyezte cselekménye helyszínét, nyelvét átszövik az ottani nyelvjárás szavai, amelyekhez külön magyarázatot fűz; az elsőt már a címben megtaláljuk: a tavirózsa irodalmi neve szlovénul *lokvanj*. A társadalmi realizmushoz illik a regény stílusa, amely egyszerű és mindenki számára érthető. A társadalmi realizmus jegyeit viselik magukon a műben a falusi szegénység megrázó képei is. A szegények házainak leírásaiban hangsúlyt kapnak a helyiségekben terjen-gő rossz szagok:

„A faházakra jellemző dohos szag ütötte meg az orromat.” (GODINA 1945: 6)

„Korom és öreg, füstös gerendák szaga terjengett. A konyhából sűrű füst gomolygott az ajtón át [...] Egy idős néni nyitotta ki a szoba ajtaját. Ismét lehajoltam, és a magas küszöbön át beléptem a sötét szobába. Erős izzadság- és ágyneműszagot éreztem.” (GODINA 1945: 125)

„Reggel, délelőtt és este jön Reba a gyereksereggel. Ugyanazt a bűzt hozzák magukkal a házukba, amelyet a Horvat-házban érezni. Még a konyhai edényekből is ez a szag árad.” (GODINA 1945: 242)

A szegénység helyenként olyan mértékű, hogy temetésre sem telik: „Ma vagy holnap végem lesz. Csak egyvalamit szeretnék kérni magától. Temessen el ingyen. A családomnak nem lesz pénze rá.” (GODINA 1945: 126) Ennél még rosszabb is lehet – még vész helyzetben sincs pénzük orvosra, aki segíthetne a sérült gyermekek, a szegénység elembertelénit:

„Ó, leesett a padról, és beütötte a fejét.” Erre felfigyelek. Felállok, és lassan az asszonyhoz lépek. Orromat megütötte az átzizadt, rongyos gyerekruhák szaga,

ami valami furcsa rothadás szagával keveredett. A kisgyerek zöld volt. Homályos, apró, nagyon apró szemek. Arca eltorzult, kellemetlen benyomást keltett. Egész kis feje koszos rongyokba volt bugyolálva. Szívszorító hangok törtek fel belőle: „Á, á, á.” „Nem viszi orvoshoz?” kérdeztem. „Ó, hideg rongyokat teszek rá már régóta. Nem tudom, mi lesz vele.” Reba nyelve megeredt. „Hát Hajdinában van egy gyógyító asszony, azt mondják, jól gyógyít.” Nézte a síró gyereket, aki megfeszült, mint egy béka. Nyáladzott, de a szeme száraz maradt. „Nincs pénzünk orvosra”, tette hozzá, egy cseppnyi szájalom nélkül a hangjában. (GODINA 1945: 156)

A szegénység apátiába taszít, ami megakadályozza az élet jobbá tételét – amikor Arpad ajánlatot tesz a szomszédnak, hogy művelje meg a földjét, ezt a választ kapja: „Nem dolgozhatok magának [...] Nincs sem ekém, sem állatom, semmim. Hogy dolgozzak így? [...]” (GODINA 1945: 237)

A szegénység ábrázolása tehát valóban megrendítő, de az okok keresésével adós marad az elbeszélő. Arpad ugyanis nem elemző, nem tesz fel kérdéseket, hogy miért van ez így, és hogy lehetne valamit változtatni, hiszen túlságosan el van foglalva az emberi kapcsolatok problémáival és saját belső drámájával.

A meghatározó társadalmi realista jellegzetességektől eltérően a regényben több helyen lehetünk tanúi a polgári élet epizódjainak is, elsősorban Krampač bíró családjának életébe pillanthatunk be, valamint Brünner, a gazdag zsidó kereskedő és családja életébe, mindezt a leghalványabb kritikai él nélkül – a Krampač-házaspár tagjai kifejezetten pozitív alakok, akárcsak az idős Bartol tanár („jó lélek” – GODINA 1945: 98) és fia, a fiatal orvos, aki az utolsó fejezetben jelenik meg – mindketten egy magasabb társadalmi réteghez tartoznak. Pozitív szereplő a fiatal zsidó lány, Rahela, persze ha leszámítjuk a katolikus pappal folytatott viszonyát. A regény egyébként megfelel a baloldali beállítottsági társadalmi realista írók törekvéseinek a katolikus egyház képviselőinek kritikájában, akiket valóban nem a legkedvezőbb fényben tüntet fel. Amikor Arpad kezdi jobban megismerni kollégáit, rájön, hogy „köztünk, papok között hatalmas a rögzült, alattomos gyűlölet.” (GODINA 1945: 54–55) Jerbič esperes és Cotlin plébános visszataszító intrikus, Arpad évfolyamtársa, Kandič plébános szép szeretőjével dicsekszik, és Grafič adminisztrátor sem éppen pozitív szereplő, bár Arpad kijön vele,

a püspök számára pedig a rokon szálak és a pénz előbbre való a morális elveknél, amelyeknek Isten szolgájaként alá kellene vetnie magát. Mindannyian antiszemiták is, amiről később lesz szó. Ám Jerebič alakja sem teljesen negatív, hiszen Arpadnak viszonylag jó megélhetést biztosít – Grafič adminisztrátorral már nincs ilyen szerencséje. A szereplők többsége valahol a két pólus között helyezkedik el, ami mindenképpen igaz a központi alak és elbeszélő, Arpad esetében is, aki szeretne jó fiú és jó pap lenni, de egyik sem sikerül neki. Isten szolgálatának parancsaival szemben érzések és szenvedélyek vezérlik, anyjához fűződő kapcsolatát pedig tönkreteszik az említett intrikusok – anyja naivan elhisz minden rosszat, amit fiáról plébánosa, Cotlin mond neki. Fekete-fehér szereplőkről, ami inkább a szocialista, mint a társadalmi realizmus sajátja, ebben az esetben nem beszélhetünk.

A propagandának nevezhető eszmék szószólói a regényben Barloték. Az apa, akit fia befolyásol, a következőket mondja erről:

„Az emberek menekülnek innen most, amikor végre van földjük.³ Miért? Mert nincs kenyerük! A világháború után mindannyian azt gondoltuk, hogy az agrárreform után jobb sorsa lesz a parasztnak. De nem lett. A föld akkor jó, ha egyben van. A határok meghúzásával jött az igazi szegénység. Traktorral kell szántani a jó feketeföldet, megrágyázni ahogyan kell, és beszántani a határokat. Csak akkor lesz vége a nyomornak és szenvedésnek. És ahogy a világháború után a grófi földek teljes felosztására szavaztam – ki ne szavazott volna – úgy vagyok most ellene.”⁴

³ „1934. december 30-án a Murska Krajina című újságban megjelent cikk szerint a mintegy 100.000 lakosú Muravidékről a munkásság 10 százalékának idegenben kellett munkát keresnie a túlnépesedés, a földreform hiányos lebonyolítása és egyéb okok miatt.” (KOVÁCS-TÁTRAI 2013: 72)

⁴ A Szerb-Horvát-Szlovén Királyság agrárreformjáról van szó, amelynek során a nagybirtokosoktól elvett földeket a legszegényebb parasztok között osztották szét. A nagybirtokosok kezében maradt a művelhető területek legnagyobb része, a szlovén vidék pedig mély válságba süllyedt. (ČEPIČ 1987: 19–20, VODOPIVEC 2006: 182–183, KOVÁCS 2004: 9–10) E problémát jól érzékeltette Kovács Attila lendvai történész: „mégsem bontakozott ki nagy mértékben a megváltás, mivel a földhöz jutottak túlnyomó többsége nem rendelkezett elegendő pénzzel a megváltáshoz”. A magyarokat, mint nem államalkotó nemzetiséget kizárták a földosztásból. (KOVÁCS 2004: 10)

Majd így folytatja: „Emlékszem, amikor ezek a földek mind egy nagy gabonáta-bla volt. A grófi magtárak tele voltak. Bár a gróf nem ellenőrizte a földművelés hatékonyságát, az ő földjei összehasonlíthatatlanul jobbak voltak, mint a parasztokéi.” Csak az „És visszasírnák a grófot?” kérdésre adott válasz világít rá az agrárreformról alkotott nézeteire:

„Semmiképpen. Mint öreg és használhatatlan ember legfeljebb csak teljes földosztást szeretnék. A parasztnak legyen szép háza és nagy gazdasága. Sajnos nem osztották föl az összes földet, de ha felosztották volna is, a szegény az szegény maradna, a paraszt pedig paraszt. De nem volt helyes, hogy a földet felosztották.” (GODINA 1945: 118–119)

Apjával ellentétben a fiú sokkal egyértelműbben fogalmaz:

„Jól tudjuk, hogy a feudalizmus tömegeket tartott szegénységben és nyomorban. És milyen hosszú ideig! Évszázadokig. Nem, káplán úr, a világnak meg kell változnia. Soha többé grófokat, soha többé határokat. Egyetlen jó, nagy szántóföldön teremjen krumpli, gabona és kukorica.”

Hisz benne, hogy ez a „fejlődés törvénye”. (GODINA 1945: 259–260) A fenti szavakat a regény vége felé olvashatjuk, de a nagybeteg Arpad betegágyánál, így az olvasót a magasröptű eszméknél jobban érdekli, hogy a főhős számára van-e még remény.

A regény középpontjában nem a társadalmi helyzetek és viszonyok állnak, hanem az emberi kapcsolatok és az egyén belső küzdelmei – ez az, ami ezt a regényt a legjobban megkülönbözteti a társadalmi realizmustól. Andrijan Lah azon megállapítása, miszerint Godina „a társadalmi realizmus kortársa és folytatója volt” (LAH 1996: 112) legalábbis a *Fehér tavirózsák* esetében teljes egészében helytálló, hiszen ez a regény éppen annyiban egyezik és különbözik is a társadalmi realista jegyeket hordozó alkotásoktól, hogy nem lehet teljesen e kategóriába sorolni, de nagyon távol sem áll tőle.

A magyar olvasót bizonyára érdekli, hogy a regényben miként jelenik meg szlovénok és magyarok viszonya. Mint már említettem, a regény a Muravidéken játszódik a két világháború közötti időszakban. A regénynek csak egy kisebb részét tudjuk pontosan elhelyezni az időben, nevezetesen azt, amelyik ahhoz az időszakhoz kötődik, „amikor ezerkilencszáz év telik el Krisztus halála

óta”, ahogy Jerebič esperes fogalmaz a lelkipásztorok értekezletén, ahol eldöntik, hogy kongresszust szerveznek. (GODINA 1945: 24) (A kongresszusról a 66–74. oldalakon van szó.) A regény pár évvel előbb kezdődik – az első néhány oldalon megismerkedünk Arpad kápláni múltjával egy Suhe Gore nevű faluban, Lendvára való költözéséről pedig a következő mondatból értesülünk: „Már néhány éve a síkságon élek”. (GODINA 1945: 7) A kongresszus után is folytatódik a regény, és még azelőtt véget ér, hogy a második világháború borzalmai elérnék a Muravidéket. A könyv legnagyobb része tehát a harmincas években játszódik, fontos helyszíne pedig Lendva városa, amelynek lakossága Göncz László történész kutatásai alapján akkoriban 80%-ban magyar volt (GÖNCZ 2000: 82). Felhívnam a figyelmet arra, hogy az 1931-es népszámlálás adatai mást mutatnak: szlovén anyanyelvű: 1320, szerbhorvát: 163, magyar: 878, egyéb: 78. A különbséget Göncz a következőképpen magyarázza: „Azt természetesen el kell fogadnunk, hogy az 1931-es népszámláláskor a magyarok közül sokan félelemből vagy érdekből (úgy jobban remélhettek földet a földreform során) jugoszlávnak írták be magukat, azonban ahhoz aligha férhet kétség, hogy a hatalom mindent megtett a magyarság „statisztikai” megszüntetése érdekében.” (GÖNCZ 2000: 93).

Ennek ellenére a magyarok nem jelennek meg sokszor a könyvben. Megtudjuk ugyan, hogy a nemzetiségek közötti viszony nem éppen harmonikus – amikor a fiatal káplán barátaival először megy a lendvai kávéházba, a következő jelentenek lesz tanúja: „Egy termetes ember az ablaknál megragadott egy üveget, és úgy az asztalhoz vágta, hogy összetört.” (GODINA: 1945: 20) Az elbeszélő kommentárja: „Talán magyar volt, aki utat engedett nemzeti gyűlöletének.” (GODINA: 1945: 20) A következő nap pedig ez jutott az eszébe: „A magyarok gyűlölik a szlovénokat, a szlovénok meg a magyarokat.” (GODINA 1945: 20–21)

Érdekesek a szlovén, idős Bartol tanár szavai az új országhatáról:

„Ez a földdarab a háború előtt másképp nézett ki. Élénk volt, eleven. Ezen az oldalon Lendva Szentmikulással állt kapcsolatban, a másik oldalon pedig Kanizsával. Ma pedig Lendva halott, hm, hm, hm, halott.” (GODINA 1945: 117)

Többé-kevésbé ez minden, amit a regényben a magyar-szlovén kapcsolatokról találhatunk. Arpadot annyira lefoglalja saját tragédiája, hogy mások, a körülötte élő többi ember, a magyarok tragédiáját észre sem veszi.

A magyarokénál nagyobb szerep jut Brünneréknek, különösen Rahela révén, a zsidóknak. Lendván a második világháborúig nagyszámú zsidó közösség élt, amely a két világháború közötti időszakban folyamatosan csökkent: az 1921-es népszámlálás szerint a városban 259 zsidó élt (a lakosság 10,24%-a), 1931-ben 171 (6,99%) és 1941-ben 143 (4,17%). (Toš 41–44)

Arpad zsidókhoz fűződő viszonyát kezdetben a sztereotípiák határozták meg, ezért kellemes meglepetést jelentett számára a zsidókkal való első találkozás: „Meg voltam győződve róla, hogy nincsenek tekintettel semmi másra, csak hogy mindenkit rászédhesenek. De Brünnerék mások voltak. Ha meg lennének keresztelve, a példás keresztény családok között volna a helyük.” (GODINA 1945: 11) Rövid idő alatt beleszeret Brünnerék lányába, Rahelába, ám ennek ellenére „távolságot érez Rahela apja, anyja és önmaga között” (GODINA 1945: 122)

(A *távolság* a második kiadásban *szakadékra* változik. – GODINA 1963: 127) Nem szereti a nyelvet, amit (legalábbis egyes) zsidók beszélnek: „A házakból zsidó beszéd hallatszik. Magyar akcentussal törik a szerbet.” (GODINA 1945: 122) (A 2. kiadásban még hozzáteszi: „Szerintük mindez együtt a muravidéki nyelvjárás.” – GODINA 1963: 127)

A zsidók egy része, például Rahela apja is érzékeli az őket a katolikusoktól elválasztó távolságot. Kiderül, hogy Brünnerék csak azért barátkoztak Krampač bíróval és családjával, hogy a bíró segítse Brünneret üzleti ügyekben, és amikor már nincs szüksége a segítségére, többé már nemcsak ő maga kerülte Krampačékat, hanem a lányának is megtiltotta, hogy hozzájuk járjon: „Nem illik, hogy mi zsidók katolikusokhoz járjunk, mondta apám.” (GODINA 1945: 184) A különböző vallási hovatartozásról érdekes vita alakul ki a két szerelmes között, ami arra utal, hogy Rahela még mindig szerelmes, Arpad viszont tisztában van az őket elválasztó akadályokkal:

[Rahela]: „Nem igazságos, hogy a vallásunk miatt gyűlölnünk kell egymást. Hiszen az Isten mindenki számára ugyanaz, nem?”

[Arpad:] „Isten? Rahela, gyermekem. Nem volna szabad erről beszélnem veled. Ám amikor arra gondolok, hogy te egy másik istenségben hiszel, mint én, úgy látom, hogy a te istened, akit tisztelsz, végtelenül jószágos lehet, és a te istened is hatalmas és mindenható. Minden, amit mély érzellemmel gondolataidban megérintesz, nagyszerű és szépséges. De énbennem valami más indult el. Más istenhez imádkozom, mint te, és másképp imádkozom, mint általában a keresztények. Ezért még mélyebb köztünk a szakadék. Pap vagyok, Rahela. Hogy léphetnék valamikor is az apád színe elé?” (GODINA 1945: 184)

Néhány héttel később, már Rahela vetélése után, a következő gondolat fogalmazódik meg a papban: „Hányszor áldoztam fel az anyámat ezért a kis zsidó teremtményért?” (GODINA 1945: 193)

A többi katolikus pap, akiket részletesen bemutat az elbeszélő, kifejezetten elutasítóan viszonyult a zsidókhoz. Cotlin cserföldi plébános, aki alá Arpad szülőfaluja is tartozik, ezt mondja Arpad anyjának: „Azt hiszem, most jó lesz, [...] Bántornyán nem lesz ilyen társasága. Lendván teljesen elrontották. Krampač nem megfelelő partner a számára. Az esperesnek sok vitája volt vele. A zsidókat védi, a zsidókat. Még a zsinagóga építkezésénél is segédkezett.” (GODINA 1945: 161) Grafič egyházi adminisztrátor Rahelának, akiről nem tudja, hogy zsidó, és Arpadnak, akiről nem tudja, hogy Krampač barátja, ezt mondja Krampačról: „Zsidókkal barátkozik, zsidókkal, nincs ez így rendjén. [...] Katolikusként nincs joga beavatkozni vallási dolgokba, amikor az egyház képviselője szólal meg. Különösen a zsidókat nem volna szabad védenie. A zsidókat aztán nem.” (GODINA 1945: 182–183) Jerebič esperes először élesen ellenzi a zsinagóga építését Lendván, aztán megbünteti a katolikus tűzoltókat, akik közreműködtek a zsinagóga felszentelésén, amiért később büntetésből áthelyezik. (GODINA 1945: 209–210)

Érdekes ahogy Bartol tanár látja a zsidókat: elsősorban az élelmes pragmatizmust tarja fontosnak bennük. Bartol és Arpad között párbeszéd bontakozik ki, amelyben Arpad indítéka a félelem, hogy Rahela elköltözhet.

[Arpad:] „Higgyétek el, a zsidók okosak. Mivel itt napról napra csökken a bevételük, elvándorolnak Magyarországra. Ott több kedvező lehetőség vár rájuk, mint itt nálunk. A feudális rendszer sokkal több spekulációt képes leplezni, mint bármelyik másik. Ha a grófok még egy darabig kitaranak Magyarországon, Lendván hamarosan nem lesz egyetlen zsidó sem.”

[Bartol:] „Hát az nem lesz könnyű,” [...] „hogya az összes zsidót elveszítsük. Hiszen Lendván többségben vannak a zsidók.” [...]

[Arpad:] „Higgyen nekem, káplán úr. Huszonkét év alatt az ember sok mindent lát, amit maguk, akik rövidebb ideje élnek itt, nem látnak. Maga fiatal, én pedig nagyon jól értem az itteni viszonyokat. Az összes zsidó el fog menni, mert ezek a határok felemésztik őket. A legjobban az a határ fáj nekik, amelyek az erdőből indul felfelé a hegyre a fehér kunyhóig, és tovább a hegyeken át.” Kezével az országhatár felé mutatott, amelyik Jugoszláviát elválasztotta Magyarországtól. (GODINA 1945: 120)

Már rámutattam két különbségre a regény első és második kiadása között, ám vannak továbbiak is. (Amikor összehasonlítottam a második kiadás utolsó fejezetét a továbbiakéval, nem találtam különbséget.)

A legtöbb különbség a regény utolsó részében van, amikor Arpad Bántornyáról visszatér a szülőfalujába, édesanyja pedig szélütést kap. Már az ezt megelőző részben számos különbséget fedeztem fel, például kisebb stilisztikai változtatásokat, hozzáadott vagy kihúzott szavakat és mondatokat (pl. a már említett példákat a lendvai zsidók nyelvéről, valamint Brünner és Arpad viszonyáról), a bekezdések határainak megváltoztatását stb. Itt viszont radikálisabbak a változtatások, amelyeknek köszönhetően a regény második kiadása jóval kvalitásosabb az elsőnél. Arpad a második kiadásban hazatérése után legszívesebben Kastor kutyával játszik (aki hiányzik az elsőből), és megállapítja, hogy „az állatokban mindig több megértést és szeretetet talált, mint az emberekben” (GODINA 1963: 266), amire Franc Zadavec is felhívta a figyelmet (ZADRAVEC 1999: 290) – Suhe Gore-i és lendvai szállásán Arpadnak volt egy mókusa, akinek halálát (GODINA 1945: 147) a Bántornyára vezető úton tragikus események baljós előjeleként lehet értelmezni. Hasonlóképpen a második kiadásban életének utolsó napjaiban Arpad a tárgyakban talál segítséget: „Mégis van segítség. Itt, az itthoni tárgyaimban. Ifjúkorom óta ismerem őket. Emlékek tapadnak hozzájuk, melyekből erőt merítetek.” (GODINA 1963: 253) Az első kiadás úgy ér véget, hogy Arpad erőtlenül fekszik az ágyában, míg a második kiadásban egyértelműen világos és megrendítő az öngyilkosság előrevetítése:

„Ebben a pillanatban eldöntöttem, hogy vége. Nem zárom be a kaput. Nem zárom be a pinceajtót, a szoba- és a konyhaajtót sem, és a padlásét sem, ahol örök nyugalomra lelek. [...] Lehet, hogy nem jön senki sem ma, sem holnap, sem holnapután, hogy gyorsan rám találjon. [...] A feljegyzésekkel, amiket az asztalon fogtok találni, amikor már nem fogok érezni se jót, se rosszat, ne vádolójtok anyámat. Semmiképpen sem. Legyenek életem tükre és az embereké, ahogyan én láttam őket. Ennyi és semmi más.” (GODINA 1963: 275–276)

BIBLIOGRÁFIA

- BERNIK France, 1987: Tipologija vojne tematike v slovenski prozi (1945–1952). *Socialni realizem v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 307–312.
- BOROVNIK Silvija, 2001: Pripovedna proza. *Slovenska književnost III*. Ljubljana: DZS. 145–202.
- ČEPIČ Zdenko, 1987: Agrarna reforma. *Enciklopedija Slovenije 1*. Ljubljana: Mladinska knjiga. 19–20.
- GODINA Ferdo, 1945: *Bele tulpike*. Ljubljana: Slovenski knjižni zavod.
- GODINA Ferdo, 1963: *Bele tulpike*. Murska Sobota: Pomurska založba.
- GÖNCZ László, 2000: *A muravidéki magyarság 1918–1941. Doktori disszertáció (PhD)*. Lendva.
- KOS Janko, 1991: Književnost. *Enciklopedija Slovenije 5*. Ljubljana: Mladinska knjiga. 138–145.
- KOS Janko, 2010: *Pregled slovenskega slovstva*. Ljubljana: DZS.
- KOVÁCS Attila, 2004: Földreform és kolonizáció a Lendva-vidéken a két világháború között. *Korall* 18/5–29.
- KOVÁCS Attila–TÁTRAI Ágnes, 2013: *Magyarok a Muravidéken. Kronológia*. Lendva: Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet; Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- LAH Andrijan, 1996: Godina, Ferdo. *Slovenska književnost*. Ljubljana: Cankarjeva založba. 111–112.
- LUKÁCS István–PAVIČIĆ Mladen, 2006: A szlovén irodalom története. *Szláv civilizáció*. <http://gepeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Szlavisztika/79Luk%E1cs/szloven-irodalom.htm> (Utolsó letöltés: 2020.06.21.)
- VODOPIVEC Peter, 2006: Od Pohlinove slovnice do samostojne države. Ljubljana: Modrijan.
- ZADRAVEC Franc, 1987: Pojmovanje literarnega realizma na Slovenskem med vojnama. *Socialni realizem v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 13–38.
- ZADRAVEC Franc, 1999: Ekspresionizem in socialni realizem. *Slovenska književnost II*. Ljubljana: DZS. 147–312.